

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

УДК 37.016:94(477)

МЕТАФІЗИЧНА ТЕОРІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Володимир САБАДУХА

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,

кафедра суспільних наук

вул. Карпатська, 15, 76000, м. Івано-Франківськ, Україна

e-mail: ukrainian_idea@ukr.net

DOI: 10.15330/gal.35.125-139

ORCID: 0000-0001-9208-2661

Проаналізовано можливості метафізичної теорії особистості у процесі викладання історичних дисциплін та сформульовано онтологічний підхід до розуміння історичних подій, змістом якого є трансформація знеособлених форм суспільного буття в особистісні. Доведено конструктивний потенціал метафізичної теорії особистості на прикладах з історії України. Обґрунтовано, що зріла особистість позитивно впливає на життєдіяльність як окремої людини, так і нації в цілому. Історія до цього часу має знеособлений характер, який себе вичерпав як в Україні, так і у світі. Трагічність ситуації полягає в тому, що необхідність трансформації знеособленої парадигми буття людини в особистісну не усвідомлюють ані філософи, ані історики. Доведено, що аналіз соціально-політичних та духовних якостей історичних діячів крізь призму метафізичної теорії особистості сприятиме не лише більш змістовному розумінню історії, але й духовному розвитку молодої людини, а дійсним суб'єктом історії є особистість – діяч, який керується інтересами суспільства й держави. Предметом дослідження науковця-історика має бути конфлікт знеособленого й особистісного, що складає сутність історичних подій. Сформульовано Я-концепцію історика в умовах необхідності трансформації знеособленої парадигми буття людини в особистісну.

Ключові слова: *метафізична теорія особистості, знеособлена парадигма буття людини, особистісна парадигма буття людини, історична подія, інтерес, спонукання, Я-концепція історика.*

Українська нація опинилася перед викликами глобалізованого світу, який нівелює тисячолітні надбання українського духу. Українська людина матеріалізується, втрачає своє національне коріння і врешті-решт перетворюється на посередність, стає людиною маси. У цій ситуації зростає роль викладання історії України. Загальновизнаною є думка, що мета викладання історичних дисциплін – це виховувати свідомого громадянина, людину вкорінену у свій край, духовні й народні традиції. Сьогодні виклики вимагають суттєвого уточнення розуміння змісту історії та мети викладання історичних дисциплін.

Мета дослідження: уточнити ціль викладання історичних дисциплін в умовах глобальних викликів й необхідності розбудови української державності, що передбачає розв'язання таких завдань: по-перше, довести, що метафізична теорія особистості може бути теоретико-методологічним підґрунтям викладання історії; по-друге, обґрунтувати актуальність трактування історичних подій на основі метафізичної теорії особистості; по-третє; сформулювати Я-концепцію історика в умовах необхідності трансформації знеособленого буття в особистісне.

Вважаємо, що ключ до розуміння історії та історичних подій – це уточнення знань про людину та її сутність. Метафізична теорія особистості дозволяє суттєво поглибити уявлення про людську сутність. Людина в процесі духовного становлення може пройти такі ступені розвитку: залежна особистість, посередня особистість, зріла особистість і геній, а може зупинитися на нижчих ступенях буття. Людина, яка здійснює життєдіяльність на першому чи другому ступенях духовного розвитку, актуально перебуває на знеособленому ступені існування, хоча потенційно у неї є особистісне начало. Спеціально підкреслимо, що на якому б ступені духовного розвитку не перебувала людина, ставлення до неї має бути як до особистості. За певних умов

людина здатна подолати наявний ступінь буття і піднятися до ступеня зрілої особистості. Залежна людина живе безпосередніми потребами і, як правило, є предметом маніпулювання. Посередня людина переслідує свою вигоду (економічну, політичну, правову, психологічну, світоглядну), але маскується під особистість. У боротьбі за вигоду і владу вона не цурається будь-яких засобів: маніпуляцій, брехні, шантажу, війни тощо. Особистість не може користуватися такими засобами, а тому, як правило, програє. Людина особистісного ступеня розвитку має такі ознаки: вимоглива до себе, прагне духовного розвитку, спонукається потребами суспільства, має розвинуте мислення, психологічно й інтелектуально самостійна¹. Конструктивний потенціал запропонованої концепції полягає в тому, що вона створює теоретико-методологічне підґрунтя для відповіді на запитання “Хто є хто?” і “Що є що?” як у повсякденному житті, так і в історії.

Спеціально зазначимо, що лише зріла особистість здатна до конструктивної державотворчої та історичної діяльності. Відповідно до цієї концепції державні діячі мають спонукатися інтересами суспільства й держави, але, на жаль, вони часто бувають до цього не здатні. Сформульовані вимоги до історичних діячів співпадають з вимогами Д. Донцова щодо державних діячів та їх інтелектуально-психологічних якостей. Так, спираючись на давньогрецьку історію та історію Руси-України, він стверджує, що державні діячі мають володіти такими рисами: шляхетність, мужність, розум². Керуючись інтересами нації, державний діяч має визначити засоби їх реалізації. Саме усвідомлення необхідності реалізації національних інтересів дозволяє подолати як власну вигоду, так і організувати народні маси на соціальну творчість. Виходячи із наведених роздумів щодо ролі особистості в історії, суспільство має зрозуміти, що на чолі держави мають бути діячі особистісного ступеня духовного розвитку. Діяч, який не спонукається національними інтересами, не має відповідних здібностей, не володіє необхідними професійними якостями, а тому рано чи пізно припуститься помилок, що дорівнюватимуть державному злочину.

Метафізична теорія особистості дозволяє узагальнити наявні форми життєдіяльності людини й суспільства в поняттях “знеособлена парадигма буття людини” і “особистісна парадигма буття людина”. На основі досліджень відомих філософів, істориків ми сформулювали фундаментальні ознаки знеособленої парадигми.

1. Атрибут соціально-політичної активності належить людині маси, яка в дослідників отримала різні назви: О. Герцен³, К. Леонтьєв⁴ називали її посередньою, В. Липинський⁵ та Д. Мережковський⁶ – “хамом”, В. Соловйов⁷ – “антихристом”, Х. Ортега-і-Гассет – людиною маси⁸. У К. Юнга цей архетип поведінки людини отримав назву “Тінь”⁹. Зусиллями цього типу людини була розбудована знеособлена парадигма буття людини. Інші суб’єкти діяльності є для цієї людини засобами діяльності.

¹ Гречаний О. Ф., Сабадуха В. О. Філософія здібностей у контексті пріоритету духовного над матеріальним: монографія. Луганськ : Вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2015. С. 67–104; Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2019. С. 315–323. Сабадуха В. О. Українська національна ідея та концепція особистісного буття : монографія. 2-е вид., випр. Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. С. 137–139.

² Донцов Д. І. Дух нашої давнини. Дрогобич, 1991. С. 147.

³ Герцен А. И. Концы и начала. *Сочинения в 9-т.* Москва, 1958. Т. 7. С. 469–470.

⁴ Леонтьев К. Н. Средний европеец как идеал и орудие всемирного разрушения. *Избранное.* Москва : 1993. С. 119–146.

⁵ Липинський В. Хам і Яфет. *Сучасність.* 1992. № 6. С. 63–76.

⁶ Мережковский Д. С. Грядущий хам. *В тихом омуте: Ст. и исслед. разных лет.* Москва : Советский писатель. 1991. С. 350–377.

⁷ Соловьев В. Из “Трех разговоров” Краткая повесть об Антихристе *Чтения о богочеловечестве; Стат., стихотворения и поэма; Из “Трех разговоров”:* Краткая повесть об Антихристе. Санкт-Петербург, 1994. С. 416–486.

⁸ Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. *Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори / пер. з ісп. В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенка.* Київ : Основи, 1994. С. 15–139.

⁹ Юнг К. Структура психики и процесс индивидуации. Москва : Наука, 1996. С. 203–204.

2. Економічною умовою панування посередньої людини є відчуження основних мас населення від власності та управління виробничими та суспільними процесами.

3. Посередня людина перетворила демократію із соціально-політичного механізму розв'язання суперечностей та проблем на механізм маніпулювання свідомістю пасивної більшості населення¹⁰.

4. У моральній сфері безмежно панують евдемоністичні цінності, психологічна агресивність та насильство.

5. Формально проголошено свободу, але насправді одні форми залежності змінилися іншими.

6. Відсутні органічні суспільні форми буття людини, які б сприяли її духовному розвитку, а також втрата значною частиною людей смислу життя породили почуття “екзистенційного вакууму” (В. Франкл).

Сформулюємо основні ознаки особистісної парадигми буття людини: по-перше, пріоритет в суспільстві й державі на всіх рівнях має належати зрілій особистості, а не людині маси; по-друге, держава та суспільство віддають пріоритет духовним потребам та розвитку здібностей, розуміючи, що здібності людини особистісного ступеня є найвищою цінністю; по-третє, державний діяч, який виявився неспроможним керуватися у своїй діяльності інтересом суспільства, повинен позбавлятися морального, політичного, юридичного права займати державні посади; по-четверте, держава створює умови для подолання відчуження людини від процесу розробки та прийняття рішень у всіх сферах життя суспільства; по-п'яте, заміна демократії посередніх аристократією особистостей.

З цієї теоретичної й методологічної позиції історію варто розуміти як боротьбу знеособленої людини з особистістю за пріоритетне становище в суспільстві. Конфлікт знеособлене – особистісне у кожному історичну епоху і в історії кожного народу має свою форму й специфіку, але його сутність залишається незмінною. Вважаємо, що метафізична теорія особистості може бути методологічним інструментарієм для усвідомлення спонукань до діяльності історичних діячів, а також дозволяє проаналізувати сутність історичних подій і зробити певні висновки щодо розуміння сучасної політичної ситуації як в Україні, так і у світі. Найкоротший шлях осмислення цього конфлікту – це шлях прикладів. Мета викладання історичних дисциплін полягає в тому, щоб розкрити цей прихований зміст.

Фундаментальні роздуми щодо ролі історії в процесі громадського виховання залишив англійський політичний діяч, історик і філософ Г. Болінгброк (1678–1751). Любов до історії постає у вченого складовою частиною людської сутності. “Любов до історії здається невіддільною від людської природи, тому що вона невіддільна від любові до самого себе. Саме ця першопричина рухає нас вперед та назад, в майбутнє та в минулі віки. Ми уявляємо, що речі, які нас хвилюють будуть цікавити і нащадків: це почуття властиве людству...”¹¹.

Філософсько-етичний зміст викладання історії Болінгброк вбачає у вдосконаленні людини. “Істинна і належна мета застосування розуму полягає в тому, щоб постійно удосконалювати особисті й суспільні чесноти. Будь-які розумові заняття, що не ведуть безпосередньо до того, щоб зробити нас кращими людьми та громадянами – це в кращому випадку лише лицемірний та хитромудрий різновид неробства”¹². Отож смисл викладання історії вчений вбачає не лише в здобутті знань, а в моральному й громадянському вдосконаленні.

Для досягнення цієї мети учений пропонує поєднати викладання історії з філософією. “Історія – це філософія, що вчить нас за допомогою прикладів”¹³. Таке поєднання вимагає конкретизувати уявлення про філософію історії, точніше про її зміст. Історія – це втілення людського розуму, якщо він є, а якщо його немає, то історія стає втіленням здорового глузду, вигоди посередньої людини, яку вона реалізує, маніпулюючи свідомістю народних мас.

¹⁰ Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму. Відень : 1926. С. XI.

¹¹ Болінгброк Письма об изучении и пользе истории. Москва : Наука 1978. С. 10.

¹² Там само. С. 11.

¹³ Там само.

Отже, історія – це продукт діяльності різних типів людини: або особистості, яка діє відповідно до інтересів суспільства, або посередньої людини, яка керується економічною, політичною, правовою вигодою, прикриваючись державними та національними інтересами.

Кінцевою метою викладання історії має бути здобуття істини, яка зводиться до боротьби знеособленого й особистісного. Посередня людина вважає себе критерієм всього суцього, кінцевою метою історії, утім як критерієм суспільного буття, його основою є особистість. Ця істина є вічною. Змінюється лише історична форма. Втіленням істини є метафізичний закон: “Особистість – первоначало буття”, або іншими словами “Особистість – основа буття нації”. Пріоритет у суспільстві й державі має належати людям, які мають здібності і волю діяти в інтересах вдосконалення інших і держави. Це закон суспільного буття. На конкретних історичних прикладах молоду людину треба навчити відрізнити особистість від посередньої людини. Якщо людина не навчилася на конкретних прикладах це робити, то в реальному житті вона буде попадати під вплив популістів.

Сформульований нами зміст історії як боротьби знеособленого й особистісного начал має свою передісторію. А. Тойнбі, осмислюючи позитивістський підхід до аналізу історичного процесу, визнав, що він не дав конструктивних результатів. Видатний історик ХХ ст. запропонував розглядати історію як боротьбу “між двома надлюдськими особистостями”¹⁴. Для новітньої історії А. Тойнбі не знайшов ані міфологічних, ані реальних персоналій, через взаємодію яких можна було б зрозуміти й пояснити, що відбувається з людством. За нього це зробив В. Липинський, коли проаналізував українську історію як процес взаємодії Яфета (людини особистісного ступеня розвитку), що спонукається інтересом народу, і Хама (людиною посереднього ступеня), яка дбає лише про власну вигоду. На думку В. Липинського, історія України від Хмельницького до сучасності – це проблеми, що утворювалися діяльністю хамів-отаманів¹⁵.

Може виникнути запитання: “Наскільки доцільно використовувати міфологічні образи для осмислення історичних подій, невже не вистачає сталого наукового апарату?” Звертаємо увагу, що міфологію, як найвищий рівень аргументації, використовували Платон¹⁶, М. Бердяєв¹⁷, А. Тойнбі¹⁸. Поважне ставлення видатних мислителів до міфологічного світосприйняття змушує звернутися до аналізу міфів. Змістом міфологічної події є зіткнення позитивного й негативного героїв, тобто, як говорить А. Тойнбі, двох надлюдських особистостей, які є носіями доброго й злого начал. Сучасною філософською мовою протиборство негативного та позитивного героїв можна трактувати як конфлікт особистісного з знеособленим. Змінюються форми відносин між людьми, але суть залишається незмінною. За сучасними історичними дрібницями ученим не завжди вдається побачити дійсний зміст історичних подій.

Метафізична теорія особистості дозволяє розв’язати одне із основних питань філософії історії: хто є дійсним суб’єктом історії? Ми вважаємо, що суб’єктом діяльності в історії є людина особистісного ступеня розвитку, яка за мету своєї життєдіяльності приймає трансформацію знеособлених структур в особистісні. З цієї позиції історія є лише там, де суб’єктом діяльності є особистість. У тих подіях, де суб’єктами діяльності виступає людина посереднього ступеня розвитку, відбувається лише трансформація відомих варіантів того, що вже було й існує в історії, а саме: відбувається трансформація різних варіантів знеособленої парадигми буття людини. Напрямок розвитку історії залежатиме від ступеня духовного розвитку основних дійових осіб історичної події.

Перевіримо запропоновані філософські узагальнення на прикладах діяльності гетьманів України. Конститутивним поняттям нашого аналізу є поняття “державний інтерес”. Успішність діяльності державного діяча залежить від того, наскільки точно він здатний визначити його зміст у конкретний історичний період. Іншим ключовим поняттям запропонованого підходу є

¹⁴ Тойнбі А. Дж. Дослідження історії: (скорочена версія томів I–VI Д. Ч. Сомервелла) : в 2 т. / пер. з англ. В. Шовкуна. Київ : Основи, 1995. Т. 1. 614 с.

¹⁵ Липинський В. Хам і Яфет. *Сучасність*. 1992. № 6. С. 69.

¹⁶ Платон. Держава / пер. з давньогрец. Д. Коваль. Київ : Основи, 2005. С. 104.

¹⁷ Бердяєв Н. А. Філософія нерівності. Москва : ИМА-пресс, 1990. С. 56.

¹⁸ Тойнбі А. Дж. Дослідження історії: (скорочена версія томів I–VI Д. Ч. Сомервелла)... С. 70.

поняття “суб’єкт діяльності”. Діяльність державного діяча завжди здійснюється в інтересах того чи того класу, верстви, прошарку. Кожний суб’єкт соціуму свідомо і несвідомо бореться за те, аби мати більше соціально-економічних та політичних можливостей для розвитку. Значущість державного діяча полягає в тому, щоб врівноважити потреби різних класів і залучити до соціальної творчості якомога більше здібних людей, у тому числі із середовища народних мас. Складовою національного інтересу є визволення від національного поневолення. Як доводить історія, цей процес потребує мобілізації якомога більшої частини населення. Водночас, як не дивно, звільнення від національної залежності не завжди буває вигідно певним прошаркам суспільства.

У добу національно-визвольної революції середини XVII ст. ідея визволення українського народу з-під польського ярма призвела до появи такої історичної постаті як гетьман Б. Хмельницький, який став її провідником. Козацько-селянські повстання першої половини XVII ст. підготували твердий ґрунт для національно-визвольної революції українського народу, що поступово еволюціонувало в боротьбу за звільнення всіх “руських земель” від польського поневолення. Успіх цієї кампанії полягав у послідовних та цілеспрямованих діях гетьмана Хмельницького.

Нині зрозуміло, що Хмельницький не одразу усвідомив усю масштабність своєї діяльності, тобто не одразу зрозумів інтерес українського народу. Цілком можна стверджувати, що упродовж національно-визвольної боротьби спостерігаємо його соціально-політичне та духовне зростання. Наші висновки корелюють з роздумами Н. Полонської-Василенко. “Коли Хмельницький зрозумів велич справи, яку почав, тоді він повів, з почуттям національної свідомості та гідності, твердо, безкомпромісну політику: за всяку ціну здобути і забезпечити незалежність Українській державі, в якій він був з Божої ласки володарем. <...> Він виявляв надзвичайну енергію та гнучкість, укладаючи союзи, коаліції, які могли б забезпечити незалежність Українській державі”¹⁹. Усвідомлення Хмельницьким державного інтересу надавало його діям рішучості, що створювало умови для поєднання інтересів усіх верств населення. Отже, гетьман в умовах тяжкої боротьби з поляками активно розбудовував українську державу, спираючись на традиції давньоруських князівств.

Історик української діаспори та дослідник доби Хмельниччини Олександр Оглоблин стверджує: “Найбільше місце Богдана Хмельницького в історії України, – не як полководця, хоч би й великого, не як дипломата, хоч би й блискучого, а як державного діяча, фундатора й будівничого Української Козачої Держави”²⁰. За цією оцінкою проглядається чітке визнання Хмельницького як видатного державного діяча. Підкреслимо, що дослідники козацької доби вважають Хмельницького передусім талановитим державним діячем, який спонукався інтересами українського народу.

Зазначимо, що Хмельницький діяв у надзвичайно суперечливих умовах: мав задовольняти інтереси та потреби різних прошарків тогочасного суспільства, що проявлялося у його політичній діяльності. Він створив ієрархізовану військову диктатуру, яку врівноважив елементами демократії. До подібних висновків доходить і Н. Яковенко. Досліджуючи політику Хмельницького з позиції ефективності державного будівництва, вона стверджує: “Державі Богдана Хмельницького, а почасти і його наступників, удалося поєднати два мало поєднувані принципи: військову диктатуру та народовладдя. Держава, яку створив Хмельницький, зуміла проіснувати (хоч і втрачаючи крок за кроком елементи своєї суверенності) майже півтора століття, і це достатньо засвідчує її життєздатність”²¹. Отже, українська Гетьманська держава була талановито розбудована і мала всі шанси закріпитися серед самостійних європейських держав, що додатково підтверджує наші висновки.

Утім у діях гетьмана спостерігаємо суттєві протиріччя. Треба визнати, що Хмельницький не зумів узгодити суперечності між селянами, запорозькими та реєстровими козаками, не запропонував для них спільну програму дій, що й змусило його шукати зовнішнього союзника.

¹⁹ Полонська-Василенко Н. Д. Історія України. Т. 2. Київ, 1993. С. 33–34.

²⁰ Оглоблин О. П. Думки про Хмельниччину. Нью Йорк, 1957. С. 60.

²¹ Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ, 2009. С. 356–357.

Незважаючи на деякі помилки, Хмельницький однак намагався діяти в інтересах українського народу. Наявність відповідних соціально-психологічних здібностей та високий рівень освіти, культури й духовності гетьмана дозволяли йому усвідомити інтереси українського народу. Проте Хмельницький розгубився перед суперечностями і не зробив висновок, що найкращим союзником у боротьбі за національну державу є власний народ. Тож гетьман мусив запропонувати таку компромісну програму, яка б охоплювала інтереси всіх верств і мобілізувала український народ на боротьбу. Незважаючи на те, що Хмельницький помилився у засобах реалізації та досягнення національної мети, він керувався інтересами свого народу.

Політичні нащадки Хмельницького мали вирішувати проблему, що залишилася в спадок: пошук союзників у боротьбі за розбудову української держави. У подібних ситуаціях найкращим союзником може бути лише власний народ. Нерозуміння цієї закономірності характерно як для Хмельницького, так і для його наступників. Ця фатальна помилка гетьмана була виправлена лише в 40-х роках ХХ ст. С. Бандерою²² та С. Ленкавським²³, які сформували концепцію опертя на власні сили.

Проаналізуємо спонукання до діяльності наступників Б. Хмельницького, а саме: І. Брюховецького, Я. Сомка та І. Золотаренка. Користуючись положеннями метафізичної теорії особистості як методологічним інструментарієм, можна по-новому проаналізувати події 1663 року та добу Руїни. В Україні тривала громадянська війна, що розколювала українців. 27–28 червня 1663 року на околицях Ніжина відбуваються вибори Гетьмана Лівобережної України, що отримали історичну назву “Чорна рада”. Ця подія увійшла в історію як великий приклад браку поняття “державний інтерес” як у головах козацьких лідерів, так і народних мас. Брюховецький як претендент на гетьманську булаву вдається до соціальної демагогії, завдяки чому отримує підтримку незаможних верств населення, “черні”, звідки й рада отримала назву: Чорна. Основним опонентом Брюховецького був Я. Сомко, який стояв на чітких державницьких позиціях. Новообраний гетьман одразу знищує своїх колишніх конкурентів (Я. Сомка та І. Золотаренка), аби втримати владу у своїх руках. У діях Брюховецького чітко простежуємо прагнення до власної вигоди у формі політичної влади. Для досягнення цієї мети він мав лише один шлях – іти на союз з Московією, яку й обирає союзником, згодом проводячи відверту промосковську політику.

Проаналізуємо об’єктивні факти правління Брюховецького. Так, у його діях вбачаємо відсутність державного інтересу. *По-перше*, це засвідчує його відверта промосковська політика, що нехтувала українським державотворенням. Підтвердження цьому знаходимо у висновках Н. Полонської-Василенко: “1665 року Іван Брюховецький поїхав до Москви, став боярином, одружився з московською кн. Долгорукою і зрікся на користь Москви прав України”²⁴. *По-друге*, спостерігаємо повне нехтування гетьманом морально-духовного чинника в розбудові держави. Не усвідомлюючи значущість церкви у розбудові держави, Брюховецький віддає її в руки Москви, звернувшись до останньої з проханням прислати свого Митрополита.

Намагаючись зрозуміти дійсні спонукання Брюховецького, історик М. Голубець пише: “Одиноким правним володарем України Брюховецький вважав московського царя, а всі його змагання ішли у цьому напрямі, щоби зв’язки України з Московщиною зробити якнайтіснішими”²⁵. Водночас, додаючи: “Всі права, що за них боролися попередні гетьмани, гетьман-карієрович легкодушно запропастив...”²⁶. Наведені твердження цілком висвітлюють справжні мотиви Гетьмана-кар’єриста, який у своїх діях знищував українську державу, церкву та самотність нації як суб’єкта державотворення.

²² Бандера С. А. Перспективи української революції. Торонто, 1978. С. 327.

²³ Ленкавський С. Внутрішня пропаганда ОУН. *Український націоналізм Твори*. Т. 1. Івано-Франківськ, 2002. С. 460–464.

²⁴ Полонська-Василенко Н. Д. Історія України Т. 2 : Від середини XVII століття до 1923 року. 3-є вид. Київ, Либідь. 1995. С. 42.

²⁵ Голубець М. Велика історія України Т. II. Київ, 1993. С. 91.

²⁶ Там само.

Власний аналіз історичних подій та наведені висновки відомих істориків дозволяють узагальнити: Брюховецький орієнтувався у своїй діяльності не на інтереси українського народу, а на власну соціально-економічну та політичну вигоду. Жадоба влади змушувала його маніпулювати свідомістю усіх верств тогочасного українського суспільства. Не одразу, але його політичні опоненти і народні маси зрозуміли дійсні спонукання гетьмана. Врешті-решт за таке маніпулювання та зрадницьку політику, передусім у сфері державного будівництва, він розплатився своїм життям. Дослідження діяльності Брюховецького доводить, що основні його спонукання – це матеріальна вигода та влада, а механізмом реалізації є маніпулювання. Цей аналіз дозволяє зрозуміти, що Брюховецький з позиції метафізичної теорії особистості був посередньою людиною. Наші висновки співпадають з результатами досліджень М. Грушевського, котрий вважав, що Брюховецький був дуже владолюбним, який заради влади довгий час нехтував державними інтересами²⁷.

Аналіз подій навколо Чорної ради доводить, що в Україні того часу бракувало особистостей серед козацької еліти. Водночас рівень зрілості народних мас був недостатній, аби відшукати гідного державника. Наслідком цього стало те, що тогочасне українське суспільство не спромоглося висунути державного діяча особистісного ступеня, який би підхопив прапор національного державотворення після Хмельницького. Це спричинило занепад державотворчих потуг та вилилося в затяжний період Руїни, закінченням якого можна вважати початок правління гетьмана Івана Мазепи.

Серед державних діячів України Мазепа, безумовно, займає видатне місце. На відміну від усіх попередників, він повною мірою розумів роль духовного та культурного компоненту суспільного життя, що достатньо яскраво засвідчує: йому були притаманні якості особистості. У своїй політиці гетьман турбувався про об'єднання під своєю владою всіх українських земель та формування нової політичної еліти. З цією метою козацькій старшині надавалися права, привілеї та землі, що призвело до невдоволення селян і міщан. Намагання Мазепи усунути соціальні суперечності між різними прошарками суспільства та захисту Київської Митрополії не мали успіху і не призвели до консолідації суспільства.

Аналізуючи діяльність Мазепи, варто підкреслити характерну та водночас фатальну помилку тогочасних державотворців: у боротьбі за розбудову самостійної держави вони не мобілізували народні маси на активну боротьбу, шукаючи зовнішнього союзника. На нашу думку, саме це й визначило хід національної боротьби. Мазепа діяв у межах започаткованої Хмельницьким парадигми, а саме: пошук зовнішньої допомоги в розбудові держави. Варто зазначити, що цей стереотип мислення був притаманний багатьом гетьманам України. Гетьман П. Скоропадський так само спирався на зовнішній чинник. Його дії теж не знайшли підтримки українців, що стало чи не головною причиною потужного антигетьманського повстання 1918 р., піднятого Директорією. Падіння держави Скоропадського відбулося майже так само, як і падіння мазепинської Гетьманщини.

Масштаб і характер діяльності Мазепи свідчать про те, що він свідомо керувався інтересом держави і мав відповідні здібності. Так, Н. Полонська-Василенко писала: «З ним зійшов зі світу один із найвидатніших діячів України, людина виняткових адміністративних та дипломатичних здібностей. Він прагнув створити з України незалежну державу західноєвропейського типу, з абсолютною владою правителя – гетьмана чи князя»²⁸. Ці твердження свідчать, що Мазепа тримався політичної лінії Хмельницького, а саме розбудови української держави за зразком давньоруських князівств. Безумовно, постать Мазепи та його діяльність потребують подальшого дослідження щодо з'ясування дійсних причин діяльності гетьмана та об'єктивної оцінки його здібностей. Проте можна відзначити, що Мазепа намагався діяти в інтересах українського народу, але не зміг знайти відповідних засобів реалізації мети. Він, як державний діяч, не зрозумів, що лише власний народ, ставши суб'єктом діяльності, здатен розбудувати незалежну національну державу. Отже, державотворча діяльність, що спирається на зовнішні сили, приречена на поразку.

²⁷ Грушевський М. С. Історія України-Руси... С. 257.

²⁸ Полонська-Василенко Н. Д. Історія України. Т. 2..... С. 76.

Досліджуючи мотиви діяльності гетьманів, спостерігаємо певну стереотипність їхнього мислення. Усі вони не змогли вийти за межі установки на розбудову національної держави на основі концепції “опертя на чужі сили”. Стереотипи державницького мислення змогли подолати лише українські націоналісти, які зробили історичний висновок, що нація має бути суб’єктом діяльності.

На основі власних роздумів, оцінок та тверджень істориків щодо правління Мазепи висновуємо, що гетьман, незважаючи на допущені помилки, діяв в інтересах українського народу. Його значний внесок у національну, культурну та релігійну справу – яскраве підтвердження цього факту. На жаль, у нього не вистачило здібностей консолідувати суспільство. Саме це визначило результати цієї боротьби. (Докладніше див.²⁹).

Отже, маємо зазначити, що умовами конструктивного та ефективного державотворення є, *по-перше*, наявність у суспільстві лідера особистісного ступеня розвитку, його орієнтація, передусім, на сили власної нації, а не на зовнішнього союзника; *по-друге*, здатність народних мас усвідомити роль і значення цієї особистості, підтримати її і діяти під керівництвом такого лідера; *по-третє*, державні діячі мусять спонукатися у своїй діяльності національними інтересами та мають враховувати як мінімум три аспекти: соціально-політичний, національний та морально-духовний. Соціальний аспект органічно пов’язаний із національним: створення для людини гідних умов життя в межах самостійної незалежної держави. Під цим твердженням треба сприймати утворення умов нормального співіснування всіх громадян України. Морально-духовний аспект визначається перш за все роллю церкви в житті суспільства; по-друге, наскільки загальнолюдські моральні цінності виступають реальними спонуканнями як для політичних лідерів, державних діячів, так і громадян.

В історії України спостерігаємо нездатність еліти діяти в інтересах власної нації, доказом цього факту є те, що українська еліта в тяжкі для держави часи переходила на позиції Польщі та Московщини. Історія повторюється і в сучасних умовах. Протягом 30 років незалежності маємо можливість переконатися в нездатності української політичної еліти керуватися інтересами нації. Під час Помаранчевої революції ми були свідками фантастичного прагнення української нації до особистісного буття. Утім, після приходу до влади В.А. Ющенка бачимо абсолютну нездатність лідерів революції керуватися інтересами української нації. Влада щоразу вміло маніпулює свідомістю народних мас. Наприклад, ситуація, що виникла на Чорній раді 1663 року, повторилася на президентських виборах 2010 та 2019 років. Чинна влада, маніпулюючи соціально-економічними гаслами, веде за собою певну частину народних мас України.

Аналіз спонукань історичних діячів надає можливість зрозуміти справжню суть їх політичних рішень, що дозволяє проводити певні історичні аналогії і виявити негативну тенденцію в діяльності політичних діячів від Хмельницького до сучасності. Усі вони в боротьбі зі своїми політичними опонентами шукали зовнішньої підтримки замість того, щоб спиратися на сили власної нації, як провідного суб’єкта діяльності.

Ми показали теоретичні можливості метафізичної теорії особистості при аналізі історичних подій на прикладах діяльності гетьманів України. Маємо зазначити, що не в кожній історичній події буде присутня дихотомія “особистісне – знеособлене”. Дуже часто змістом історичних подій є зіткнення знеособленого між собою, тобто відбувається боротьба двох суб’єктів, які спонукаються власною вигодою, але стоять на різних соціально-політичних позиціях. На жаль, особистісне ще не стало фактом історичного буття, воно знаходиться в тіні свідомості модерних та постмодерних істориків. Є певний історичний, соціально-філософський й психологічний сенс проаналізувати варіанти відносин особистості з людиною залежного та посереднього ступенів розвитку в житті, історії та літературі.

Найпоширеніший варіант. Залежна та посередня людина взагалі можуть не зрозуміти, що зустрілися з особистістю. Подібний варіант став можливий тому, що в епоху панування масової

²⁹ Рубан М., Сабадуха В. Аналіз спонукань до діяльності історичних діячів крізь призму концепції чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил людини (на прикладі діяльності гетьманів Б. Хмельницького, І. Брюховецького та І. Мазепи). *Бахмутський шлях*. 2013. № 1/2. С. 87–94.

людини не існує “духовної ієрархії”³⁰, всі однакові з погляду людини маси. Саме в епоху панування масової людини виникла ситуація універсальної заміненості (“Незаменимых людей нет”, Сталин). Виникнення ситуації заміненості з погляду О. Забужко означає “розрив культурної тяглості”³¹, а точніше розрив особистісної традиції. Після цього розриву в суспільстві утворилася ситуація: особистості й пересічна людина стали жити ніби в паралельних світах. Особистість, щоб вижити, має якомога менше вступати в контакти з іншими людьми: жити в селі або знайти якусь нішу в місті. У селі живе Г. Сковорода, у лісі мешкає Мавка (Леся Українка “Лісова пісня”) у таємниці живе Майстер у М. Булгакова (“Майстер і Маргарита”). Особистість може зберегти собі життя лише тоді, коли не буде втручатися в соціально-політичні процеси. Вихід із соціально-політичного підпілля закінчується для особистості зазвичай фізичною смертю.

Конфронтаційний варіант. Посередня людина відразу впізнає особистість і відкрито стає на боротьбу з нею. Особистість сприймається посередньою людиною як ворог. Несумісність поглядів перетворюються на боротьбу проти людини. Особистості як служителі Абсолюту драгують хамів. Щодо цього О. Забужко зазначає: “Служителі Абсолюту (особистості, В.С.), як би той Абсолют не звався, – завжди будитимуть палючу ненависть у хамів усіх часів і народів <...> уже тому, що самим фактом свого існування заперечують *абсолютизм хамства*, підривають саму його основу – оте “корінне переконання” хама, ніби “культ власної особи” є *єдиною метою кожної людини*...”³². Максимально на що здатна посередня людина – визнати талант, геніальність й залишити її в спокої, якщо остання не претендує на пріоритетну роль у суспільстві. Отже, для особистості єдиною нішею залишається сфера духовної культури.

Конфронтаційний варіант розвитку подій досить поширений у суспільному житті й історії: боротьба книжників та фарисеїв з Христом, розправа Миколи I із діячами Кирило-Мефодіївського братства і Т. Шевченком зокрема, боротьба В. Щербинського з шістдесятницьким рухом та ін. Цей варіант взаємовідносин між особистістю та посередньою людиною у філософії переконливо проаналізував Х. Ортега-і-Гассет у праці “Бунт мас” (1929). У художній літературі він також знайшов широке відображення: боротьба Ганджі Андибера з Байдою Вишневецьким (П. Куліш “Байда, князь Вишневецький”), отруєння Моцарта Сальєрі (О. Пушкін “Моцарт і Сальєрі”), боротьба Авірона й Датана з Мойсеєм (І. Франко “Мойсей”) та ін. Чому відносини між особистістю та посередньою людиною мають такий драматичний, а часом і трагічний характер? (Сократа примусили випити чашу з цикутою, Христа розіп’яли, Моцарта отруїли, П. Чаадаєва оголосили божевільним, О. Пушкіна зацькували, Т. Шевченка заслали, поетів-шістдесятників замордували в концтаборах). Особистість для посередньої людини є ворогом. Остання не може простити особистості того, що вона знайшла в собі сили піднятися до особистісного буття, а в неї цих сил не вистачає. Неприйняття посередньою людиною особистості та цінностей особистісного буття веде її до деградації.

Ставлення посередньої людини до особистості та генія змінюється після її загибелі. Особистість стає вже не страшною і посередня людина починає аналізувати й доводити її внесок у науку, культуру, розвиток суспільства або проливати крокодилові сльози.

Як же має ставитися особистість до тих, хто її сприймає як ворога? Методологічну відповідь дав В. Винниченко. В особистості повинна бути “стриманість і конкордистський спокій, себто спокійне погоджування всіх інтересів з інтересами ближнього, спокійне розуміння і жалість до хворих дискордистів (індивідів залежного та посереднього рівнів, В.С.), що найголовніше – огида до безнадійно гнилих, огида без ненависти, без люті, але й без бажання мати з ними спільні інтереси”³³.

Проміжний варіант. Пересічна людина усвідомлює основну суперечність суспільного буття й історії як конфлікт знеособленого з особистісним, але не вистачає сил стати на шлях

³⁰ Забужко О. Notre Dame d’Ukraine: Українка в контексті міфології. 3-є вид., виправл. Київ : Факт, 2007. С. 568.

³¹ Там само. С. 569.

³² Там само. С. 575.

³³ Винниченко В. Щоденники. Київська старовина. 2001. № 5. С. 61.

особистісного буття. Не вистачило мужності стати на шлях особистісного буття М. Рильському, О. Фадєєву, П. Тичині. Трагедія останнього досліджена В. Стусом у праці “Феномен доби”. Життя для посередньої людини в такому випадку перетворюється на животіння, нудьгу, духовну смерть, а, можливо, й фізичну.

Найкращий варіант. Посередня людина приймає шляхетні цінності, “впізнає” особистість, отже отримує можливість розвинути її в потенції спроможна досягти рівня особистості. Багато сучасників Шевченка визнали його за генія, що активно сприяло їх культурному, інтелектуальному розвитку. Б. Грінченко так висловив вплив Шевченка на сучасників: Шевченко із трунів поробив живих людей³⁴. Визнання ролі особистості – це характерна ознака особистісного суспільства. Саме на такому ставленні до особистості наполягав Т. Карлейль. “Я думаю, що повага до героїв <...> є стрижнем суспільних відносин між людьми й щоб спосіб вираження цієї поваги слугував істинним масштабом для оцінки ступеня нормальності чи ненормальності панівних у світі ідей”³⁵. На необхідності такого сприймання особистості наполягає й О. Забужко³⁶. Про цей варіант переконливо висловився А. Чехов, який у листі до іншого письменника пропонує: “Напишіть як ця молода людина вичавлює із себе по краплям раба і як вона, прокинувшись якомсь вранці, відчуває, що у її жилах тече вже не рабська кров, а справжня людська”³⁷. Наведемо декілька прикладів конструктивного / неконструктивного ставлення сучасників до особистостей та геніїв.

Прийняття французьким народом Жанни Д’Арк вивело його на шлях свободи. У той же час вагання частини українського народу піти шляхом, запропонованим В. Чорноволом, привело самого В. Чорновала до загибелі, а націю до перманентної кризи. Основоположник італійської ідеї Дж. Мацціні сформулював конструктивне ставлення суспільства до генія. “Законним є тільки один привілей – привілей Генія, коли Геній виявляє себе у братерському зв’язку із Доброчестям; але це привілей, утверджений Богом, а не людьми...”³⁸. Отже, визнання генія та його проводу виводить маси із історичного небуття, сприяє їх національному відродженню.

Найгірший варіант. Посередня людина спочатку поділяє цінності особистісного буття, приймає особистість, стає учнем, а потім зраджує (Іуда Іскаріот). У цьому варіанті деградація людини має незворотній характер.

Варіант, який сьогодні стоїть на часі перед людиною ХХІ ст., й українською зокрема. Абеткою суспільного буття має стати закон: пріоритет у суспільстві мусить належати особистості, в іншому разі він переходить до посередньої людини. Під впливом цього закону людина має набратися мужності подивитися в дзеркало метафізичної теорії особистості й сказати собі: “Я знаю, що можливо не досягну ступеня особистості, але, якщо не буду рухатися в цьому напрямі, то буду деградувати”. Рух у напрямі особистісного буття є призначенням кожної людини. Отже, людина мусить до останньої хвилини свого життя докладати зусилля для духовного зростання, а в житті віддавати пріоритет особистості.

Особистісне, як і будь-яке явище, може з’явитися двома шляхами: стихійним або свідомим. Особистісне поки що спроможне реалізувати себе на рівні індивідуального життя. На рівні суспільного буття особистісне мало можливість кілька разів стихійно народитися в історії. У зародках воно було присутнє в суспільних формах буття Козацької республіки. Була можливість появи особистісного начала в революції 1917 р., при розвалі Радянського Союзу в 1991 р., у Помаранчевих подіях в Україні у 2004 р. Це були точки біфуркації, коли суспільна система могла почати рухатися в особистісному напрямі. Під час Революції Гідності особистісне начало досягло майже свого апогею, але, з одного боку, не набуло філософського осмислення, а з іншого, – не породило національного лідера.

³⁴ Грінченко Б., Драгоманов М. *Диалоги про українську справу*. Київ, 1994. С. 72.

³⁵ Карлейль Т. *Этика жизни. Теперь и прежде*. Москва : Республика, 1994. С. 329.

³⁶ Забужко О. *Notre Dame d’Ukraine: Українка в контексті міфологій*. 3-е вид., виправл. Київ : Факт, 2007. С. 568

³⁷ Чехов А. П. А. С. Суворину. *Собрание сочинений* : в 12 т. Москва : Правда, 1950. Т.12. Письма. С. 120.

³⁸ Мацціні Дж. *Обов’язки перед нацією. Націоналізм*. Антологія. Київ : 2000. С. 60.

На основі здійсненого аналізу висновуємо, що онтологічною ознакою як історичних подій, так і повсякдення є процес перетворення соціального хаосу на соціальний порядок. У цьому акті водночас народжуються дух, особистість й Логос як нове розуміння соціального порядку. Цю триєдину суть досить чітко висловив М. Бубер. Сутність духу він розумів як здатність людини відчувати свою причетність і єдність зі світом³⁹. Філософ розглядає дух як особливу сутність людини, яка виникає лише тоді, коли людина, як суб'єкт діяльності, докладает зусилля, щоб перетворити соціальний хаос на “єдність космосу”⁴⁰, тобто в органічні форми суспільного буття. Через єдність з цими формами людина піднімається до єдності з людством та духом.

Особистість у Бубера народжується саме тоді, коли людина соціальний хаос підкоряє певній суспільній формі⁴¹, тобто починає турбуватися про її відтворення. Саме в цьому процесі народжуються особистість, дух і Логос, як нова суспільна традиція й закономірність. Людина стає особистістю, коли починає піклуватися про розвиток суспільства. Отже, онтологічним змістом історичної події є процес трансформації знеособлених суспільних форм життєдіяльності людини в особистісні. (При визначенні онтологічного змісту історичної події ми відштовхуємося від розуміння онтології як науки про межові умови існування буття, коли воно може перетворитися в небуття. Онтологія за Ж.-П. Сартром – це пошук єдності суб'єкта з об'єктом). До цього часу процес трансформації соціальних структур здійснюється в межах знеособленої парадигми буття людини, тобто розвиток історії зупинився на знеособлених формах життєдіяльності. Щоб відбулася еволюція від знеособленої парадигми життєдіяльності до особистісної, необхідно, щоб пріоритет у суспільстві перейшов до людини особистісного ступеня духовного розвитку. Цей факт пропонуємо назвати персоналістичною революцією.

У цілому історія до цього часу має знеособлений вимір, тому що її субстратом (“первоначалом”) є людина посереднього ступеня духовного розвитку. Знеособлена парадигма буття людини себе повністю вичерпала як в Україні, так і у світі, про що свідчить антрополого-глобальна катастрофа. Трагічна особливість суспільної, наукової і філософської думки полягає в тому, що необхідність зміни парадигми буття не усвідомлюють навіть філософи. Неодноразові поразки особистісного в історії примушують зробити висновок, що без відповідного теоретичного обґрунтування воно не може перемогти й реалізуватися в історії.

За яких умов може здійснитися перехід від знеособленого буття до особистісного на Україні? На наш погляд, філософською основою цієї трансформації може стати метафізична теорія особистості. Теоретичне розв'язання проблеми переходу від знеособленої до особистісної парадигми буття людини не означає автоматичного розв'язання її на практиці. У реальності вирішення проблеми відбудеться лише тоді, коли в Україні знайдеться критична маса особистостей та політична сила, які б прийняли запропоновану теорію до практичного використання.

Метафізична теорія особистості має сприяти аналізу історичних подій з позиції: 1) “Хто є хто в історії”: залежна особистість, посередня особистість, зріла особистість чи геній. Аналіз діяльності історичних осіб, громадських діячів і політиків крізь призму їхніх спонукань є досить продуктивним як для розуміння історії, так і розвитку духовного потенціалу молодої людини. У масштабах держави це сприятиме зростанню кількості свідомих громадян, які будуть здатні діяти на рівні національних інтересів; 2) наскільки діяльність історичного, громадського діяча відповідала історичним потребам; 3) під впливом яких спонукань перебував той чи той діяч. Зміст такого підходу полягає в тому, щоб, по-перше, навчити молоду людину за минулими подіями бачити спонукання до діяльності чинних політиків та державних діячів; по-друге, викликати співпереживання; по-третє, сформулювати внутрішню потребу до роздумів щодо власної сутності та сутності людини взагалі. Вивчаючи історію, людина удосконалює свої здібності: виходить за межі повсякденного досвіду і здобуває теоретичні знання, здатність за зовнішніми подіями бачити сутність, робити умовиводи й передбачати події.

³⁹ Бубер М. Два образа веры. Москва : ООО АСТ, 1990. С. 291.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

Дихотомія “знеособлене – особистісне” дозволяє точніше розуміти минуле, сьогоденне й передбачати тенденції розвитку історії. Запропоновані поняття змінюють акценти істориків з опису та дослідження історичних подій на пізнання їхнього антропологічного та онтологічного змісту, даючи змогу цілісно охопити буття людини й суспільства в єдності усіх аспектів їхнього життя: економічного, політичного, соціального, правового, морального, культурного, духовного. Основою суспільного буття й історії є особистісне начало, а причиною деградації тієї чи тієї держави чи навіть історії взагалі є знеособлене. Щодо сенсу історії конструктивну пропозицію висловив французький філософ Р. Арон: сенс історії має надати філософія⁴². Спробуємо дати свою відповідь на це питання. Філософи мають внести в громадянську й політичну свідомість ідею особистості – ідею вдосконалення людини, завершити процес, який почала християнська релігія.

Запропонований підхід до розуміння історичних подій дозволяє дати принципово нову відповідь на питання: навіщо людям вивчати й знати історію? Р. Дж. Коллінгвуд сформулював запитання, в якому є відповідь щодо сенсу вивчення історії: “Як ми можемо створити науку, так би мовити, про справи людські, науку, яка навчила б людей вирішувати людські ситуації так само вправно, як природничі науки навчили їх вирішувати ситуації, що виникають у світі природи?”⁴³. Ми поки що не можемо відповісти по-іншому – історію слід вивчати для того, щоб здобути знання щодо відносин знеособленого з особистісним, для того щоб отримані знання використати для подолання знеособленого в собі та в соціально-політичній реальності.

Відомий крилатий вислів, що історія ніколи і нікого не вчить, але з іншого погляду вона жорстоко карає того, хто не бажає вчитись у неї. Людство, не осмисливши власну сутність, неухильно рухається до антрополого-глобальної катастрофи. Дійсно, історія не потрібна знеособленій людині й нічому її не навчила. Не претендуючи на монополію у володінні істиною, сформулюємо концептуальні положення новітньої Я-концепції історика, що дозволять йому і кожній розумній людині вийти за межі знеособленого буття й зрозуміти духовні основи буття людини:

1. Особистість є первоначалом буття, її метафізичним персонажем. Без особистісного начала держава й суспільство деградуватимуть. Особистість знаходить відгуки на історичні виклики, формує нові парадигми життєдіяльності й здатна вести за собою народні маси.

2. Історія – це розвиток особистісного начала в людині та суспільстві.

3. Історія – це засіб структурування досвіду людського буття крізь призму конфлікту знеособленого з особистісним. Предметом історичного дослідження науковця-історика має бути конфлікт знеособленого й особистісного. Зазначений факт є позачасовою сутністю, яка у різні історичні часи лише приймає специфічну форму.

4. Онтологічним змістом історичної події є трансформування суспільних структур у напрямі до особистісної парадигми буття людини. Знеособлений напрям розвитку історії себе вичерпав.

5. Історики мають досліджувати й викладати історичні події крізь призму метафізичної теорії особистості та двох парадигм буття. Особистісне начало – це та “клітинка” історичного процесу, яка має бути альфою й омегою історичного дослідження. (Докладніше див.⁴⁴).

Вважаємо, що в першому наближенні сформульовано нові концептуальні положення щодо розуміння історичних подій. Безумовно, ці принципи потребують подальшого осмислення. Але запропонований погляд надає можливість осмислювати історію з позиції: наскільки та чи та подія сприяє розвитку особистісного начала. Розвиток особистісного начала – це смисл й мета історії. Поки що смисл має неусвідомлюваний характер (річ у собі) і не став смислом для нас. “Смислом” для більшості людей є знеособлене в різноманітних формах, яке у своєму розвитку дійшло критичної межі і стало загрозою для буття. Ми намагалися пояснити сутність історичних подій, розкрити їхній зміст крізь призму боротьби знеособленого та

⁴² Арон Р. Опій інтелектуалів / пер. з фр. Г. Філіпчук. Київ : Юніверс, 2006. С. 139.

⁴³ Коллінгвуд Р. Дж. Идея истории. Автобиография. Москва : Наука, 1980. С. 388.

⁴⁴ Сабадуха В. О. Я-концепція історика, або роздуми філософа щодо онтологічної сутності історичних подій *Практична філософія*. 2013. № 3. С. 158–166.

особистісного начал. Історія – це осягнення ролі особистісного начала в життєдіяльності людської спільноти. Пропонований підхід є подальшим і логічним продовженням антропологічного повороту в історії, а точніше позиції Р. Коллінгвуда: історія – це дії людей, які діють з певних позицій.

Місія історика полягає, по-перше, у тому, що в людини на історичних прикладах слід виховувати любов до особистісного буття; по-друге, навчити людину відрізняти особистість від посередньої людини, яка дуже часто з'являється в історії і в житті в образі особистості, проте насправді є посередньою людиною. Історики мають доносити до свідомості громадян світоглядний закон: "Особистість – принцип буття". Метафізична теорія особистості надає можливість осмислювати історію з позиції: наскільки історичні діячі відповідають характеристикам особистості та потребам розбудови особистісного суспільства. Розвиток особистісного начала – це смисл і мета діяльності будь-якого вихователя й зокрема історика в навчальному закладі й у суспільстві.

THE METAPHYSICAL THEORY OF PERSONALITY AS A THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS FOR HISTORICAL DISCIPLINES TEACHING

Volodymyr SABADUKHA

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Department of Social Sciences
Karpatska, 15, 76000, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: ukrainian_idea@ukr.net*

Summary

The possibilities of the metaphysical theory of personality in the process of teaching historical disciplines are analyzed and the ontological approach to the understanding of historical events, the content of which is the transformation of impersonal forms of social being in the personality, is formulated. The constructive potential of the metaphysical theory of personality is proved on the examples of Ukrainian history. Based on the analyzed results of the Ukrainian hetmans (military commander) activity, it was reproduced their motives and revealed to what extent they realized and were guided by the state interest. Based on the facts and examples from history, it was analyzed the variants of human relations of different degrees of spiritual development and proved that the example of a mature person positively influences the life activity of both the individual and the nation as a whole. History is still impersonal, which has exhausted itself both in Ukraine and in the world. The metaphysical theory of personality requires self-determination of both the individual and the nation as a whole. The recognition of the role of the individual in socio-political life shall be the life basic of the nation. It is grounded that the condition for the transformation of the impersonal paradigm of human existence into a personal one is the priority of personality, which in fact is a personalist revolution. The tragedy of the situation lies in the fact that neither philosophers nor historians realize the need for the transformation of the impersonal paradigm of human existence into a personal one. It is proved that the analysis of socio-political and spiritual qualities of historical figures through the prism of the metaphysical theory of personality will promote to a more meaningful understanding of history, and the spiritual development of a young person. It is substantiated that the real subject of history is a person – the figure or character, who is guided by the interests of society and the state. The subject of research of a scholar historian shall be the conflict between the impersonal and the personal, which makes the essence of historical events. The self-concept of the historian in the conditions of necessity to transform the impersonal paradigm of human existence into a personal one is formulated.

Key words: *theory of metaphysical personality, impersonal paradigm of human existence, personal paradigm of human existence, history, historical event, interest, motivation, self-concept of historian.*

References

- Aron R. (2006). *Opii intelektualiv*. [Opium of intellectuals]. Kyiv: Yunivers (in Ukrainian).
Bandera S. A. (1978). *Perspektyvy ukrainskoi revoliutsii* [Prospects for the Ukrainian revolution]. Toronto (in Ukrainian).
Berdiaev N. (1990). *Fylosofyia neravenstva* [Philosophy of inequality]. Moskva: YMA-press (in Russian).
Bolyhbrok. (1978). *Pysma ob yzuchenyy u polze ystoryy* [Letters on the study and benefits of history]. Moskva: Nauka (in Russian).

- Buber M. (1990). *Dva obraza very* [Two ways of faith]. Moskva: OOO AST (in Russian).
- Vynnychenko V. (2001). Shchodennyky. Kyivska starovyna [Diaries. Kyiv antiquity]. № 5, p. 59–74 (in Ukrainian).
- Hertsen A. Y. (1958). *Kontsy y nachala. Sochyneniya v 9-t.* [Ends and Beginnings. Works in 9 volumes]. Moskva, vol. 7, p. 461–535 (in Russian).
- Holubets M. (1993). *Velyka istoriia Ukrainy* [The great history of Ukraine]. Kyiv (in Ukrainian).
- Hrechanyi O. F., Sabadukha V. O. (2015). *Filosofiiia zdibnostei u konteksti priorytetu dukhovnoho nad materialnym: monohrafiia* [Philosophy of abilities in the context of the priority of the spiritual over the material: a monograph]. Luhansk: Vyd-vo SNU im. Volodymyra Dalia (in Ukrainian).
- Hrinchenko B. (1994). M. Drahomanov. *Dialohy pro ukrainsku spravu* [M. Drahomanov. Dialogues on the Ukrainian cause]. Kyiv (in Ukrainian).
- Hrushevskiy M. S. (2011). *Istoriia Ukrainy-Rusy* [History of Ukraine-Russia]. Drohobych (in Ukrainian).
- Dontsov D. I. (1991). *Dukh nashoi davnyiny* [The spirit of our antiquity]. 2-e vyd. Drohobych: Vidrodzhennia (in Ukrainian).
- Zabuzhko O. (2007). *Notre Dame d'Ukraine: Ukrainka v konteksti mifolohii*. 3-e vyd. [Notre Dame d'Ukraine: Ukrainian in the context of mythologies. 3rd type] Kyiv : Fakt. (in Ukrainian).
- Karleil T. (1994). *Etyka zhyzny. Teper y prezhdie* [Ethics of life. Now and before]. Moskva: Respublyka (in Russian).
- Kollynhvud R. Dzh. (1980). *Ydeia ystoryy. Avtobyohrafiya* [The idea of the story. Autobiography]. Moskva : Nauka (in Russian).
- Lenkavskiy S. (2002). *Vnutrishnoukrainska polityka orhanizatsii. Ukrainskyi natsionalizm Tvory. T.1.* [Internal Ukrainian policy of the organization. Ukrainian nationalism Works. Vol.1]. Ivano-Frankivsk (in Ukrainian).
- Leontev K. N. (1993). *Srednyi evropeets kak ydeal y orudyе vsemyrnoho razrusheniya. Yzbrannoe* [The average European as an ideal and a weapon of worldwide destruction. Favorites]. Moskva. (in Russian).
- Lypynskiy V. (1926). *Lysty do brativ-khliborobiv: Pro ideiu i orhanizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu* [Letters to the brothers-farmers: On the idea and organization of Ukrainian monarchism]. Viden. (in Ukrainian).
- Lypynskiy V. (1992). *Kham i Yafet. [Ham and Japheth]. Suchasnist. №6. S. 63–76* (in Ukrainian).
- Matstsin Dzh. (2000). *Oboviazky pered natsiieiu. Natsionalizm: Antolohiia* [Responsibilities to the nation. Nationalism: An Anthology]. Kyiv (in Ukrainian).
- Merezhkovskiy D. S. (1991). *Hriadushchyi kham* [Coming boor]. Moskva: Sovetskyi spysatel, p. 350–377 (in Russian).
- Ohloblyn O. P. (1957). *Dumky pro Khmelnychchynu* [Thoughts about Khmelnytsky region]. Niu York (in Ukrainian).
- Orteha-i-Hasset Kh. (1994). *Bunt mas* [Mass riot]. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
- Polonska-Vasylenko N. D. (1995). *Istoriia Ukrainy* [History of Ukraine]. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
- Platon. (2005). *Derzhava* [State]. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
- Ruban M., Sabadukha V. (2013). *Analiz sponukan do diialnosti istorychnykh diiachiv kriz pryzmu kontseptsii chotyrokhniv rozvytku sutnisnykh syl liudyny (na prykladi diialnosti hetmaniv B. Khmelnytskoho, I. Briukhovetskoho ta I. Mazepy)* [Analysis of motivations for the activity of historical figures through the prism of the concept of four levels of development of essential human forces (on the example of the activity of hetmans B. Khmelnytsky, I. Bryukhovetsky and I. Mazepa)]. *Bakhmutskiy shliakh*, no. 1/2, p. 87–94 (in Ukrainian).
- Sabadukha V. O. (2010). *Antropolohichniy ta ontolohichniy zmist istorychnykh podii iz pozytsii kontseptsii chotyrokhniv rozvytku sutnisnykh syl indyvida* [Anthropological and ontological content of historical events from the standpoint of the concept of four levels of development of the essential forces of the individual]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, Ch. 1. № 2, p. 131–143 (in Ukrainian).
- Sabadukha V. O. (2019). *Metafiziya suspilnoho ta osobystisnoho buttia* [Metaphysics of social and personal existence]. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH (in Ukrainian).
- Sabadukha V. O. (2012). *Ukrainska natsionalna ideia ta kontseptsiiia osobystisnoho buttia: monohrafiia* [Ukrainian national idea and concept of personal existence: monograph]. 2nd ed., Ed. Ivano-Frankivsk: Foliant (in Ukrainian).
- Sabadukha V. O. (2013). *Ya-kontseptsiiia istoryka, abo rozdumy filosofa shchodo ontolohichnoi sutnosti istorychnykh podii* [I-concept of the historian, or the philosopher's thoughts on the ontological essence of historical events]. *Praktychna filosofiiia*, № 3, p. 158–166. (in Ukrainian).
- Solovev V. (1994). *Yz "Trekh razghovorov" Kratkaia povest ob Antykhryste* ["Three Conversations" A Brief Story about the Antichrist]. SPb (in Russian).

Toinbi A. Dzh. (1995). *Doslidzhennia istorii* [History research]. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).

Chekhov A. P. (1950). *A. S. Suvorynu* [A. S. Suvorin]. Moskva: Pravda. Pysma (in Russian).

Yunh K. H. (1996). *Struktura psykhyky y protsess yndyvyduatsyy* [The structure of the psyche and the process of individuation]. Moskva: Nauka (in Russian).

Yakovenko N. M. (2006). *Narys istorii serednovichnoi ta rannomodernoï Ukrainy. 3-ye vyd. pererob. ta rozshyrene* [Essay on the history of medieval and early modern Ukraine]. 3rd type. rework. and extended. Kyiv (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 14 листопада 2021 р.